

OLGA KUSHNIRENKO

MODERNISATION OF CONTENTS OF FUTURE TEACHERS' EDUCATION TO THE DECORATE-&-APPLY ART

The problem of modernisation of process of study of school pupils and future teachers to the decorate-&-apply art by introduction to its contents themes and tasks making use of the possibilities of the creative applying of modern artificial materials and technologies is examined.

Keywords: modernisation, educational contents, decorate-&-apply art, synthetic materials.

Одержано 29.03.2010, рекомендовано до друку 12.05.2010.

УДК 37.041: 5(09)-022.332

ВОЛОДИМИР ІЩЕНКО
(Полтава)

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ САМООСВІТИ ВЧИТЕЛЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Представлено проблему професійного і особистісного самовдосконалення вчителя природничих дисциплін у контексті загальноісторичного розвитку національної системи освіти.

Ключові слова: неперервна педагогічна освіта, самоосвітня діяльність, учитель, педагогічна підготовка, природничі дисципліни.

Сучасний науковий інтерес до проблеми професійного саморозвитку і особистісного самовдосконалення вчителя природничих дисциплін зумовлює потребу аналізу позитивного досвіду діяльності вітчизняної системи педагогічної підготовки і післядипломної освіти та організації самоосвіти вчителів на різних рівнях і в різні історичні періоди функціонування. Розвиток змісту, методів і технологій професійного самовдосконалення вчителя відбувався в контексті виникнення й обґрунтування ідеї неперервної освіти і самовдосконалення особистості впродовж життя, з якою пов'язувалося вирішення цілого комплексу проблем соціального, функціонального, правового й організаційного стану діючої системи освіти в цілому. Її реалізація вимагає нормативного забезпечення – методичного, інформаційного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового та інших видів супровіду.

Проблема неперервної освіти, на думку вчених, які нею займаються [1; 2; 3; 4], має багату історію, ґрунтується на двох провідних аспектах: саморозви-

ток і самовдосконалення особистості у процесі самоосвітньої діяльності; організований і цілеспрямований процес післядипломної освіти професіонала у відповідних навчальних закладах. Існуючи на початку свого становлення скоріше не як поняття, а як ідея, ця проблема виникла тоді, коли виникло людство [1]. Учені Б. Год, А. Даринський, С. Крисюк [1; 2; 3] зазначають, що у стародавніх працях, у Біблії, Корані, у гуманістичних поглядах мислителів минулого вона є провідним засобом досягнення повноти, всебічності і гармонійності людського розвитку. Як процес або ідея постійного поповнення й оновлення знань, вона розвинулася в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., а як методологічний принцип побудови освіти – у 70-х роках ХХ століття [2, с. 10]. З цього часу ідея неперервної освіти особистості впродовж життя переростає в цілісну педагогічну концепцію, а на рубежі ХХ і ХХІ століть посилюється її самоосвітній компонент у вигляді самовдосконалення і самотворення особистості в професійній діяльності.

Вітчизняні дослідники до розроблення цієї проблеми долучилися на стадії практичного застосування, надаючи перевагу аспектам організації підвищення кваліфікації в рамках післядипломної освіти дорослих, у педагогіці – підготовлених фахівців. Загальноприйнятим з філософської точки зору було трактування неперервності освіти як вираження цілісності системи і нескінченності підготовки на противагу закінченості, завершеності якого-небудь процесу [9; 10]. Традиційна система освіти вважалася такою, що зорієнтована на підготовку індивіда до виконання певних функцій у сталих виробничих і соціальних умовах; неперервна освіта має забезпечувати його цілісний розвиток, прагнення до постійного самовдосконалення і професійного самотворення, що сприятиме максимальній адаптованості особистості у динамічних, постійно змінних умовах.

Аналіз комплексу джерел дослідження свідчить, що в історичному аспекті формування змісту і методів підготовки й самоосвіти вчителя природничих дисциплін для національної школи можна поділити на такі етапи:

– 1906-1917 рр. – період пошуків змісту, організаційних форм, методів підвищення кваліфікації і самоосвіти педагогічних кадрів; проведення літніх педагогічних курсів за ініціативою окремих педагогів для ознайомлення вчителів із кращими способами навчання, оновлення і поповнення знань; це важливий період становлення національної школи і системи освіти, вироблення кваліфікаційних і особистісних вимог до вчителя української школи;

– 1917-1920 рр. – період формування окремих елементів системи неперервної (здебільшого – післядипломної) освіти на засадах перепідготовки і підвищення кваліфікації для забезпечення нової української школи педагогічними кадрами; характерним для цього етапу було національне спрямування педагогічної підготовки, турбота про забезпечення українознавчого і краєзнавчого її змісту, потужна зорієнтованість кожного вчителя на самоосвіту. Основною масовою формою підготовки були педагогічні навчальні заклади та літні курси перепідготовки й підвищення кваліфікації. Спостерігається тенденція до індивідуалізації самоосвітньої діяльності (плани і щоденники самоосвіти вчителя, індивідуальні завдання з самопідготовки слухачів педагогічних курсів) [6];

– 1920-1930 рр. – етап, що характеризується переходом від епізодичних курсів, які проводились місцевими органами освіти, до масового підвищен-

ня кваліфікації і якості самоосвітньої роботи вчителів природничих дисциплін (у першу чергу – географії, природознавства і краєзнавства, ботаніки), створення системи колективної педагогічної і виробничої роботи з учителями; організація громадських органів управління цими процесами; потужна українізація змісту підготовки вчителів у вищих і середніх спеціальних навчальних педагогічних закладах та змісту навчальних предметів;

– 1931-1985 рр. – період створення тотальної комуністичної системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації вчителів, коли самоосвітня діяльність декларувалася як обов'язкова і здійснювалася на засадах уніфікованості планів самоосвіти та формального, примусового, нетворчого їх виконання;

– 1985-1993 рр. – етап становлення оновленої системи підготовки і вдосконалення педагогічних кадрів, заснованої на концепції неперервності освіти особистості педагога впродовж життя; всебічне осучаснення змісту та форм професійної підготовки і післядипломної освіти вчителя природничих дисциплін; установа узгодженості і наступності рівнів підготовки; децентралізація і дерегламентація форм, засобів, методів професійного педагогічного навчання і самоосвітньої діяльності;

– 1993 р. – наш час – етап забезпечення професійного самовдосконалення вчителя в умовах відродження і розбудови національної освіти України; створення умов для отримання якісної професійної підготовки, постійного підвищення та творчого самовдосконалення освітньо-кваліфікаційного рівня, неперервного оновлення професійних знань, збагачення духовного та інтелектуального потенціалу, особистості педагога.

Наведена періодизація в цілому відповідає періодам розвитку національної школи і системи вітчизняної післядипломної педагогічної освіти, розроблена С. Кристюком та О. Сухомлинською [3; 8].

У перший означений період (1906-1917 рр.) питання самоосвіти і саморозвитку вчителя розглядалися в контексті становлення національної української школи, зародження системи освіти та інноваційно-педагогічної науки. Джерельною основою національної освітньої парадигми стали традиції української етнопедагогіки та реформаторські ідеї зарубіжної школи. Проблемі якісного викладання природничих наук як одному з важливих аспектів “народної, національної, природничої, вільної, реалістичної” школи великого значення надавали С. Русова, Я. Чепіга (Зеленкевич), Б. Грінченко та інші корифеї вітчизняної педагогічної науки [5; 6]. Б. Грінченко у праці “Народні вчителі і українська школа”, виданій у 1906 році, виклав своєрідну програму підготовки вчительських кадрів рідною мовою, а серед предметів, викладання яких пропонував першопочатково проводити українською мовою, назвав: українську літературу та мову, історію й географію України [2]. Великого значення надавала викладанню природничих дисциплін як однієї із підвалин національної школи і дошкільного виховання С. Русова. У своїх працях “Ідейні підвалини школи”, “Націоналізація школи” вона наголошує, щоб ознайомлення дітей з оточуючою дійсністю відбувалося в процесі їх безпосереднього спілкування з природою; у найближчому оточенні увагу дітей слід звертати на те, що живе, росте, існує навкруги, адже сама навколишня природа є важливим чинником формування любові до рідного краю. Праці С. Русової були цінними методичними настановами для вчите-

лів природничих дисциплін, які прагнули поставити навчання в українській школі на національний ґрунт. Так, 1917-1920 рр. характеризуються значним піднесенням національно-визвольного і просвітницького руху. Проте науковці, які досліджують цей період, зазначають, що українська школа була погано забезпечена якісними педагогічними кадрами, здатними до самоосвіти і самовиховання. У Київській губернії на початку 1917 року з 3327 учителів вищу освіту мали 6, середню – 629, підготовку в учительській семінарії – 593, домашню освіту – 158, склали екзамен на звання вчителя – 1168 осіб [2, с. 26]. Проте до кінця цього року спостерігається значний ріст контингенту педагогічних працівників у зв'язку зі зростанням кількості українських шкіл. Саме цей період у розвитку національної школи і системи післядипломної освіти вчителів природничих дисциплін вирізняється поглибленням професійної підготовки та зорієнтованістю на самоосвіту педагогів. Перед учителями стояло питання: що опрацювати і як опрацювати, щоб при найменшій затраті часу й енергії в тих складних умовах, у які поставило працівників освіти життя, мати максимальний результат самопідготовки. Матеріали періодичної преси відігравали головну роль, адже педагогічних книг українською мовою, попри те, що їх видавалась значна кількість у цей час, не вистачало.

Особливістю роботи з підвищення кваліфікації працівників освіти цього періоду була увага до самовиховання вчителя. У педагогічній літературі розглядалися два шляхи самовиховання: перший – це набуття особистістю і розвиток таких рис, як справедливість, щедрість, терпіння і любов до дітей, виховання яких “освітить життя вчителя сяйвом найвищого ідеалу й дасть сили провести весь тягар учительювання радісно й нехибно” [2, с. 33]; другий – національно-педагогічний шлях самовиховання вчителя, метою якого вважалося “національне розуміння дитини”. Приймаючи до школи дитину, учитель мусить враховувати її національні особливості, неврахування яких “чинить дитині велику кривду”. Наслідки від прищеплення чужого і нерідного означали “загибель людини для нації і втрату з неї користі для людськості” [7, с. 27]. Вважалося, що вчитель як носій культури тільки тоді передасть її народові, коли зіллється всією істотою з ним, коли національний організм народу стане базою всієї його діяльності [7]. Це передбачало в структурі підготовки і самоосвіти вчителів природничих дисциплін різних типів національних шкіл (початкових, вищих початкових та середніх) не лише наявність завдань з опанування народознавчими курсами, а й практичних занять із садівництва, бджільництва, городництва, сільського господарства з обов'язковим проведенням показових занять із цих предметів.

Отже, ідея самоосвітньої діяльності вчителя природничих дисциплін виникає на початку ХХ століття і остаточного свого оформлення набуває в 1917-1920 рр., коли на потребу забезпечення національної освіти і школи якісно підготовленими учительськими кадрами зростає необхідність у кожного педагога самостійно опанувати комплекс знань і умінь, пов'язаний із викладанням предмета або циклу предметів рідною мовою, яка була проголошена в УНР державною. Це вимагало не лише самоосвіти, а й самовиховання особистості, сприйняття і вироблення нею якостей і цінностей справді національного українського вчителя.

Період 1920-1931 рр. характеризуємо як етап докорінної перебудови системи народної освіти на принципово нових основах. Попри негативний вплив комуністичної ідеології, цей період можна вважати часом продовження формування національної української школи, хоча з окремими суттєвими обмеженнями. У цей час проходить становлення національної системи підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних кадрів. Цей процес відбувається в руслі переходу від епізодичних курсів до масового організованого підвищення кваліфікації вчителів. Положення про єдину трудову школу Української РСР, декларація “Основи будівництва вільної єдиної трудової соціалістичної школи на Україні”, інші документи, прийняті Наркомосом УРСР, посилювали такі аспекти навчально-виховного процесу, як трудове виховання і природнича освіта молоді.

У 1921-1922 рр. встановлюється патронат громадських і профспілкових органів над школами. Громадські організації брали школи на своє утримання, що дало змогу залучити кошти приватних осіб на розбудову системи народної освіти. У такі школи призначалися високоосвічені кадри вчителів, здатні до постійного самовдосконалення, адже громада вимагала належного рівня навчання і виховання учнів.

Самоосвітня діяльність учителя в цей період була поставлена на широку організаційну основу, хоча в її змісті все-таки переважав елемент політичної освіти. Створюються окружні комісії в справі самоосвіти вчителів [2, с. 74], які підпорядковуються Центральній комісії в справі самоосвіти при Агітпропі ЦК КП(б)У. Консультативні пункти цих комісій знаходилися переважно в школах. При всій політичній заангажованості цієї роботи, виділимо два її позитивні аспекти:

- самоосвіта стає своєрідною організаційно-педагогічною ланкою в структурі підготовки вчителя природничих дисциплін;
- глибоке вивчення проблем політичної економії значно підвищує рівень науково-педагогічної обізнаності цієї категорії педагогічних кадрів.

У галузі самоосвітньої роботи в цей період великого значення набуває заочне навчання. Заочні курси і заочна форма навчання у педагогічних закладах вважаються найбільш організованими формами самопідготовки вчителів. У цей час таку самопідготовку контролювали територіальні педагогічні об'єднання вчителів природничих дисциплін (так звані “МО природничників”). У сільській місцевості вчителі невеликих шкіл об'єднувалися в МО семирічки; їхня індивідуальна підготовка скеровувалася в першу чергу на підвищення загальноосвітнього рівня. Обов'язковою умовою такої роботи стає щоденник самоосвіти педагога, де фіксується завдання, його виконання й оцінка груповода (керівника МО).

Особлива увага в цей період у процесі навчання вчителів природничих дисциплін зверталася на підготовку їх із питань сільськогосподарського виробництва. Сільськогосподарська підготовка була обов'язковою як для вчителів сільських, так і міських шкіл.

У 30-і роки ХХ століття, у результаті уніфікації системи навчання, прийнятої XI Всеукраїнським з'їздом Рад, та введення всеобучу для всього населення країни, було покладено кінець демократичному розвитку системи освіти в Україні, що спричинило відмову також і від багатьох дуже корисних форм і методів самоосвіти вчителя природничих дисциплін.

Підготовка викладачів фахових дисциплін, зокрема – природничих, здійснювалася також шляхом спеціального педагогічного інструктажу фахівців (інженерів, агрономів), що можна розглядати як одну з форм самоосвітньої роботи. У зв'язку з гострим дефіцитом педагогічних кадрів з'явилися нові форми роботи, засновані на принципах самоосвіти: екстернати при педагогічних навчальних закладах, іспити на право вчителювати; свого більшого поширення набула заочна освіта.

У 1940 році підготовка вчителів природознавства передбачала опрацювання розділів про рослинництво, городництво і садівництво, тваринництво, птахів, харчову промисловість, крохмальне й олійне виробництво, біологічні основи видобувної промисловості – усього 200 годин; у той же час, діалектичний матеріалізм – 180 год.; комуністичний рух – 100 годин [2; 7]. Отже, підготовка й самоосвіта вчителя були перевантажені ідеологічним компонентом, розуміння і засвоєння якого часто було репродуктивним, догматичним, не сприяло розвитку педагогічної творчості й виробленню готовності до самоосвіти впродовж життя.

Окреслені тенденції характерні в цілому для періоду 1931-1985 рр., який визначається вченими як етап тотальної авторитарної педагогіки, що відповідав загальним тенденціям розвитку науки і культури в СРСР. Самоосвіта вчителя, у тому числі – і вчителя природничих дисциплін, розглядалася як обов'язковий елемент роботи з підвищення кваліфікації. Педагогічні працівники зобов'язані були виконувати власний, складений ними формально, план самоосвіти і вести відповідний щоденник. Підготовка майбутнього вчителя природничих дисциплін у вищих навчальних закладах передбачала низький відсоток і відповідну йому якість самоосвітньої роботи студента, її рутинність (переважно – у формі написання рефератів і повідомлень), заорганізованість і заполітизованість змісту. Роль викладача зводилася до ролі організатора пізнавальної діяльності студентів. Лише в період 1985-1992 рр., коли відбувається оновлення системи неперервного підвищення кваліфікації вчителів, децентралізація, демократизація діяльності педагога, стає реальною зорієнтованість майбутнього вчителя природничих дисциплін на саморозвиток, самовдосконалення і професійне самотворення як на внутрішньоособистісний, умотивований процес.

Отже, історико-педагогічний аналіз етапів розвитку ідеї професійного самовдосконалення вчителя природничих дисциплін у вітчизняній науці і практиці свідчить про таке:

- становлення системи підготовки вчителя природничих дисциплін для національної школи хронологічно охоплює рамки ХХ століття і відбувалося переважно в контексті єдності професійної педагогічної і післядипломної освіти;

- у межах цього періоду можна виділити декілька етапів розвитку ідеї самоосвітньої діяльності вчителя природничих дисциплін, найбільш плідними з яких вважаємо 1917-1920 рр. та 1920-1930 рр., коли відбувалося становлення національної освіти та забезпечення української школи педагогічними кадрами на засадах організації самоосвітньої роботи майбутніх учителів;

- сучасний період забезпечення професійного саморозвитку і самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін розглянуто в

аспекті зростання значимості знань, умінь і навичок, самостійно здобутих особистістю для ефективності власного професійного і культурного розвитку в інтегрованому соціально-педагогічному середовищі, на трьох етапах фахової підготовки: допрофесійному, фундаментальному професійному та післядипломному.

Сучасний етап модернізації національної системи освіти характеризується посиленням інтересу до кожної особистості в контексті соціально-педагогічного середовища. Відродження і розбудова національної системи освіти актуалізують кращі ідеї періоду. Учитель природничих дисциплін має ще більшу відповідальність у цьому сенсі, адже він власним прикладом і творчою працею формує не лише майбутню людину, особистість і громадянина, а й суттєво впливає на утворення комплексу провідних життєвих компетенцій учнів, до яких належать: здоровий спосіб життя; конкурентноспроможність у групі рівних собі; екологію середовища і людських відносин; уміння навчатися постійно; уміння ефективно і толерантно функціонувати в соціальних групах; здатність співпрацювати з іншими людьми; бажання змінити життя на краще.

ЛІТЕРАТУРА

1. Год Б.В. Виховання в епоху європейського Відродження (середина XIV – початок XVII століття) : монографія /Б.В. Год ; Полтавський держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава : АСМІ, 2004. – 464 с.
2. Даринский А.В. Пути улучшения системы повышения квалификации педагогических кадров /А.В. Даринский // Сов. педагогика. – 1976. – № 12. – С. 9-17.
3. Кришок С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917-1941 рр.) / С.В. Кришок. – К. : УПККО, 1995. – 174 с.
4. Неперервна професійна освіта : теорія і практика : в 2 ч. / за ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Нічкало. – К. : Вища шк., 2001. – Ч. I. – 392 с.
5. Русова С. Єдина діяльна (трудова) школа /С. Русова. – Лейпціг : Українське видавництво в Катеринославі, 1923. – 53 с.
6. Русова С.Ф. Ідейні підвалини школи / С. Ф. Русова // Світло. – 1913. – Кн. 8. – С. 33-38.
7. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
8. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес : нові підходи до загальних проблем / О.В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарука та ін.; НАН України ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
10. Філософський словник / за ред. В. Шинкарука. – 2 вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

ВЛАДИМИР ИЩЕНКО

ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ САМООБРАЗОВАНИЯ УЧИТЕЛЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН

Представлена проблема профессионального и личного самосовершенствования учителя естественных дисциплин в контексте общеисторического развития национальной системы образования.

Ключевые слова: непрерывное образование, самообразовательная деятельность, учитель, педагогическая подготовка, естественные дисциплины.

VOLODYMYR ISHCENKO

HISTORICAL ASPECT OF A TEACHER OF NATURAL DISCIPLINES SELF-EDUCATION

The problem of professional and personal self-perfection of a teacher of natural disciplines is presented in the context of general historical development of the national system of education.

Keywords: continuous education, self-educational activity, teacher, pedagogical training, natural disciplines.

Одержано 16.04.2010, рекомендовано до друку 12.05.2010.

УДК 378.22.013.014.54

ВАЛЕНТИНА ЦІНА
(Полтава)

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ТА РОЛЬ ПЕДАГОГА В ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Досліджено класифікацію основних інноваційних технологій навчання, які на сьогодні є найбільш доступними у вищих освітніх закладах України. Розкрито роль педагога в реалізації цих технологій на практиці.

Ключові слова: студент, педагог, форма, навчання, інновація, лекція, модуль.

Не зважаючи на те, що зараз перед Україною стоять проблеми, які необхідно вирішити у найближчому майбутньому і не без сторонньої допомоги, сучасне суспільство перебуває на стадії стрімкого розвитку, адже людина постійно навчається, поступово опановуючи нові професії і техніку. Особливо бурхливі зміни у суспільно-економічних відносинах залишають свій відбиток і на освітніх системах усіх країн світу.

Забезпечення державою рівного доступу до якісної освіти для всіх громадян є однією з тих глобальних тенденцій, які були виокремлені у сфері освіти ще півстоліття тому. Справді, роль вищих навчальних закладів у забезпеченні держави висококваліфікованими кадрами надзвичайно велика, адже саме перед їх працівниками стоїть одне із основних завдань, що стосуються сфери освіти: зробити так, щоб випускники інститутів, університетів, академій були конкурентоспроможними і користувалися високим попитом на ринку праці саме завдяки своєму високому професіоналізму. Успіх